

8 Monilajiset kanssalaiset Lasten ja eläinten kohtaamisia arjessa

Tuure Tammi

 <https://orcid.org/0000-0002-7582-8887>

Riitta-Marja Leinonen, Riikka Hohti ja Pauliina Rautio

Johdanto

Lasten ja eläinten suhteita, silloin kun ne ovat olleet länsimaisen tieteen kiinnostuksen kohteina, on tarkasteltu erityisesti niiden ihmisille tarjoamien hyötyjen näkökulmasta. Lukuisissa tutkimuksissa eläimillä on esimerkiksi todettu olevan positiivisia vaikutuksia lasten kehitykselle sekä sosiaalisille ja emotionaalisille taidoille.¹ Tutkimukset, joissa keskitytään lasten näkökulmiin siitä, millä tavoin nämä suhteet ovat tärkeitä, ovat olleet vähäisempiä. Kun lapsilta itseltään on kysytty heidän elämänsä kuuluvista tärkeistä toisista ja kun heitä on pyydetty piirtämään ja kertomaan satuja, ovat he usein sisällyttäneet niihin muita eläimiä.² Tutkimustemme edetessä olemme huomanneet, etteivät lapset itse miellä eläimiä ensisijaisesti hyödyn lähteiksi: esimerkiksi lemmikkejä lapset pitävät usein ystävinään tai sukulaisinaan.³ Lapset saattavat myös mieltää eläinten kohteluun liittyviä kysymyksiä ja tappamisen oikeutusta, vaikka voivat samalla olla julmia toisille eläimille, myös lemmikeilleen.⁴ Silti

lapsista ja elämistä puhuminen samassa lauseessa saattaa tuottaa mielikuvan suloisuudesta ja viattomuudesta – huolettomasta ja ongelmattomasta yhteiselosta kulttuuristen käytänteiden ulottumattomissa. Länsimaisessa luonnon ja kulttuurin erontekoon perustuvassa filosofiassa lapset on tyypillisesti asetettu luonnon puolelle, kasvamaan asteittain viattomista ja vaistonvaraisista eläimistä kulttuurisiksi toimijoiksi ja aikuisyhteisön jäseniksi.⁵

Hyötyajattelun sijaan paneudumme tässä luvussa siihen, miten lasten ja eläinten suhteet toimivat, mitä ne saavat aikaan yksilöiden välillä sekä toisaalta siihen, minkälaiset tilanteet ja asioiden yhdistelmät mahdollistavat näiden suhteiden syntymisen ja ylläpitämisen.⁶ Kiinnitymme monilla tieteenaloilla käynnissä olevaan ontoepistemologiseen käänteeseen, jossa ihmistä ei nähdä erillisenä muusta ympäristöstä eikä ympäristöä ihmisen pyrkimysten toteuttamisen taustana, vaan erillisyyden sijaan tarkastellaan tilanteisia ja epävarmoja monilajisia yhteyksiä ja yhdistelmiä.⁷ Andrew Pickering esittää, että siinä missä materiaalsen ja diskursiivisen ympäristön tutkimus on yleisesti nähty kahtena erillisenä alueenaan, pyrkii monilajinen ja ”posthumanistinen” tutkimus kartoittamaan ihmisen ja ei-ihmisen yhteenliittymiä ja niiden aikaansaannoksia.⁸ Yhteiskuntatieteissä puhutaan eläinkäänteestä, kiinnostuksesta sitä kohtaan, miten ihmisten ja eläinten elämät risteävät, millä tavoin ihmiset ja eläimet vaikuttavat toistensa elämiin ja miten tuottaa tietoa kestävämpien yhteisten tulevaisuuksien synnyttämiseksi.⁹ Kuten Anna Tsing kiteyttää: ”Ihmislunto on lajienvälinen suhde.”¹⁰

Monet lapsuudentutkijat ovatkin ryhtyneet teoretisoimaan lapsuutta ympäristöjensä ja muiden olentojen kanssa verkottuneina.¹¹ Lapsuudentutkimuksen ”uudessa aallossa” on painotettu, ettei lapsuutta eletä irrallaan taloudellisista, poliittisista, teknologisista, luonnollisista ja kulttuurisista tekijöistä. Tästä seuraa, että lapsuutta tulisi tarkastella pikemminkin tekno-bio-sosiaalisena hybridinä.¹² Tarkastelu siirtyy yleisestä lapsesta ja lunto–kulttuuri-eronteosta yhdistelmiin, joissa voi olla sekä lapsia ja eläimiä että materiaaleja, teknologioita, päätöksiä, ideoita, perheitä ja kasvatusinstituutioita muiden muassa.¹³

Nämä ajatukset resonoivat monien alkuperäiskansojen metafysisien lähtökohtien ja ekologisen animismin kanssa.¹⁴ Niissä kielellinen ja ma-

teriaalinen nähdään toisiaan muodostaviksi ja niin eläimet, kasvit kuin muukin luonnonympäristö nähdään elävinä, vastavuoroisina ja intentionaalisina.¹⁵ Metodologisesti yhdistelmäisyys tarkoittaakin, että emme pitäydy kahdenvälisissä suhteissa ja vuorovaikutuksessa vaan kysymme jatkuvasti: ”Mitä muuta kohtaamisessa on, mitä siihen osallistuu?”¹⁶

Tämän luvun taustalla on käynnissä oleva monitieteinen tutkimushanke lasten ja eläinten suhteista,¹⁷ jossa lähestymme aihetta lapsuudentutkimuksen, antropologian ja ihmistieteellisen eläintutkimuksen näkökulmista. Tavoitteenamme on tuottaa lasten ja eläinten suhteiden tarkasteluun sellainen näkökulma, jossa otetaan huomioon viimeaikaiset ihmistä laajemman maailman huomioivat keskustelut muun muassa kiinnittämällä huomiota myös muiden kuin ihmisten toimintaan ja osallistumiseen ja tarkastelemalla lasten ja eläinten suhteita osana laajempia verkostoja.¹⁸

Huomion siirtäminen monilajisuuteen vaatii muiden eläinten huomioimista tutkimukseen osallistujina ja sen myötä aiempien ihmiskeskeisten tutkimusmenetelmien laajentamista. Tässä luvussa tarkastelemme lasten ja eläinten suhteita monilajisen etnografian keinoin. Lähdemme liikkeelle kolmesta arkisesta kohtaamisesta keskenään tuttujen lasten ja lemmikkien välillä. Emme pyri tuottamaan tyhjentävää kuvausta siitä, mitä nämä suhteet tai niihin osallistujat ovat essentiaalisesti. Pikemminkin tavoitteenamme on tuottaa Vinciane Despret’tä mukaillen versioita lasten ja eläinten välisistä suhteista,¹⁹ säilyttäen elämän maku ja näiden suhteiden moniulotteisuus.

Tätä tavoitetta varten kehittelemme lukumme edetessä kanssallisuuden ideaa.²⁰ Kanssallisuus on meille sekä analyttinen työkalu että löydös. Jos lasten ja eläinten väliset suhteet ja kohtaamiset ymmärretään monilajisina, laajemmin kuin vain kahdenvälisinä, niiden tutkiminen vaatii monenlaisia teoreettisia aineksia. Analyttisena työkaluna kanssallisuus tuo yhteen erilaisia, myös eri tieteenlajit ylittäviä, teoreettisia näkökulmia mahdollistaen tilanteiden erittelemisen monitahoisina. Löydöksenä se auttaa meitä jäsentämään lapsuutta monilajisena, tilanteisena ja epävarmana suhteisuutena. Kanssallisuuden käsitteen avulla pyrimme tarkastelemaan ensisijaisesti suhteita sen sijaan, että kartoittaisimme vain ihmis- ja eläinyksilöiden näkökulmia tähän suhteeseen.

Lasten ja eläinten suhteiden tutkimuksessa on alettu korostaa, että ihmiset ja eläimet muodostavat ”yhteisiä maailmoja” (*common worlds*).²¹ Nämä maailmat eivät kuitenkaan ole yksiselitteisesti vaaleanpunaisia ja porröisen söpöjä, vaan ne synnyttävät myös jännitteitä. Kun kiinnitämme huomiomme maailmojen tekemiseen, voimme samalla tarkastella, mitä näihin maailmoihin kuuluu ja mitä toisaalta suljetaan ulos. Millä kulttuurisilla ja materiaalisilla tavoilla maailmoja tehdään, ja mitä näissä prosesseissa jää havaitsematta tai mitä pidetään itsestään selvänä – millaisia vaikeitakin historioita tullaan perineeksi? Donna Haraway puhuu ”vaikeudessa pysyttelemisestä”²² ja kysyy lemmikin pitämisen käytäntöjä ja kulttuureja problematisoiden, mitä oikein kosken, kun kosken koiraani.²³ Kanssalaisuuden termi tulee lähelle yhteisten maailmojen ideaa pyrkien avautumaan kohti suhteiden eloisuutta, tilanteisuutta ja monimutkaisuutta, ihanuutta unohtamatta. Kanssalaisuus erottautuu kuitenkin kansalaisuuden käsitteestä: se ei tyhjene yhteisön jäsenyyteen tai lailliseen statukseen ja näiden kautta määräytyviin oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Eläineettisen tutkimuksen niin sanottu poliittinen käänne²⁴ käsittää tuoreen ja tarkemman keskustelun poliittisten käsitteiden kuten kansalaisen ulottamisesta koskemaan myös toisia, erityisesti domestikoituja eläimiä.²⁵ Tämän luvun puitteissa emme kuitenkaan liity suoranaisesti tuohon keskusteluun, vaan keskitymme valottamaan kanssalaisuutta sitä laajempänä ja maanläheisenä, eleyistä suhteista liikkeelle lähtevänä terminä. Tästä huolimatta on selvää, että eettis-poliittiset kysymykset ovat aina mukana, kun lapset ja eläimet kohtaavat.²⁶

Lasten ja lemmikkien suhteeseen liittyy usein hoiva, huolenpito, ja eläinten hoitamisesta tutkimustemme lapset myös puhuvat paljon. Hoitaminen on ollut meille tärkeä teoreettinen kiinnekohta, jonka avulla olemme avanneet lasten ja eläinten välisten suhteiden moneutta, hankaukset mukaan lukien.²⁷ Olemme innostuneet erityisesti feministitutkija Maria Puig de la Bellacasan teoriasta, jonka mukaan hoitamiseen sisältyy aina kolme ulottuvuutta.²⁸ Se edellyttää materiaalista, ylläpitävää työntekoa. Tähän voi kuulua niin ravinnosta ja muista niin sanotuista perustarpeista huolehtiminen kuin arkinen yhdessä tekeminen, kuten leikkiminen. Hoitamiseen kuuluu myös affektiivinen tai tunteellinen ulottuvuus: suhteessa vaikuttaminen ja vaikuttuminen.

Kun affektiivinen ulottuvuus on mukana, eivät osapuolet ole toisilleen yhdentekeviä. Lisäksi hoiva sisältää myös eettis-poliittisen ulottuvuuden: sekä kohtaamisista että käytänteistä syntyvät seuraukset ja niihin vastaamisen välttämättömyyden. Kiteytettynä hoitamista voisi pitää suhteiseen maailmaan osallistumisena, joka ei koskaan ole harmonista, viatonta tai puhdasta.²⁹ Sen nyansseja on analysoitava tilannekohtaisesti.

Seuraavaksi käymme läpi monilajisen etnografian pääpiirteitä, minkä jälkeen ryhdyimme tarkastelemaan lasten ja eläinten suhteita tarkemmin. Tässä luvussa yhtäältä tuotetaan lähelle tulevaa kerrontaa lasten ja heille tärkeiden lemmikkien suhteista, toisaalta pohditaan näitä suhteita osana laajempia materiaalisia ja diskursiivisia yhdistelmiä ja muotoilun ideaa kanssalaisuudesta.

Monilajinen etnografia

Tutkimuksessamme lähestymme lasten ja eläinten kohtaamisia kasvatus- ja harrastusympäristöissä etnografisesti. Etnografia on tutkimusprosessi, jossa dokumentoidaan ihmisten toimintaa ja ajattelua osallistamalla heidän arkeensa ja sanoittamalla sitä kirjalliseen muotoon. Se sitoo toiminnan tiettyyn aikaan ja paikkaan yksilöiden elämässä huomioiden myös globaalit tapahtumat ja prosessit.³⁰ Etnografia korostaa muun muassa arkea, katsomista, kuuntelemista, kysymistä, kunnioitusta, ymmärtämistä, monimenetelmäisyyttä sekä rikkaiden, ”tiheiden”, kuvausten tuottamista.³¹ Se on siis paitsi tutkimusmenetelmä myös sen lopputulos eli kirjallinen kuvaus tutkimuskohteesta.³² Etnografiset tutkimusmenetelmät, kuten osallistuva havainnointi ja vapaamuotoiset haastattelut, mahdollistavat tutkijan ja tutkittavien keskinäisen fyysisyyden, diskursiivisuuden ja tunteiden jakamisen. Tällöin tutkimukseen sisältyy myös paljon sellaista, mitä on vaikea sanoittaa. Toimintaan kiinnittyminen auttaa ymmärtämään tilan ja ajan osuutta kanssakäymisessä sekä sitä, miten toimijat vaikuttavat toisiinsa.³³ Oma tutkimusaiheemme, lasten ja muiden eläinten väliset suhteet, on kuitenkin pakottanut meidät kysymään, kuinka sisällyttää etnografisiin subjekteihin myös muut kuin inhimilliset olennot ja asiat.

Humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla tapahtunut eläinkäänne³⁴ ja ihmistieteellisen eläintutkimuksen (*human-animal studies*) hiljattainen muotoutuminen omaksi tutkimusalakseen ovat luoneet pohjan uusien tutkimusmenetelmien kehittämiseksi. Etnografia sopii lähestymistavaksi ihmisten ja muiden eläinten välisten suhteiden tutkimukseen, koska se kiinnittää huomiota toimintaan, ei pelkästään kielelliseen kommunikointiin ja teksteihin. Monilajinen etnografia laajentaa tarkastelua ihmisen lisäksi muihin lajeihin, niin eläimiin, kasveihin kuin mikroskooppisiin olentoihin – kaikkiin, joiden elämät kietoutuvat sen elämän kanssa, jota kutsumme omaksemme. Selkeimmin tämä tulee esille juuri ihmis- ja eläinyksilöiden suhteita tarkasteltaessa, mutta monilajisen etnografian avulla voidaan laajemminkin tutkia olentoja ja elämänmuotoja, jotka vaikuttavat poliittisiin, taloudellisiin ja kulttuuriin voimiin, sekä sitä, miten nuo eri elämänmuodot muotoutuvat näiden voimien yhdistelmissä.³⁵

Monilajisen etnografian alue on siis ihmisen ja muiden olentojen välinen alue, jossa ihmisen olemassaolo ja kulttuuriset saavutukset ymmärretään syntyneiksi muiden lajien edustajien varassa ja liitossa niiden kanssa. Haraway puhuu kontaktialueesta, jossa kaikki syntyy yhdessä muiden kanssa: ”Becoming is always becoming-with.”³⁶ Monilajinen etnografia on yhteyksien ja yhteen tuleminen etnografiaa, jossa tutkitaan elämää sellaisena kuin se tapahtuu eri olentojen kohdatessa.³⁷

Se, mikä näyttyy ihmisyksilöiden persoonallisuutena, tunteina tai kykyinä, on monilajisen etnografian näkökulmasta sidoksissa paljon muuhun kuin vain inhimillisiin tekijöihin, ja kysymys kuuluu: kenen muun ja minkä muun varassa tämä toteutuu, mitä ja keitä tähän osallistuu?³⁸ Yksilöiden ruumiit ovat tällöin prosessinomaisia, ei-tarkkarajaisia, ja niitä määrittävät ennemmin niiden kulloisetkin mahdollisuudet vaikuttaa ja vaikuttua (affektit) kuin essentiaaliset ja dikotomiset rajapinnat (esimerkiksi mieli/ruumis).³⁹

Kun metodologia laajenee ihmisen yli ja ohi, saavat aistien välityksellä tapahtuva tietäminen ja olemiseen sisältyvä tietäminen enemmän painoarvoa.⁴⁰ Samoin pyritään huomioimaan affektiivisuus sekä etsimään vaihtoehtoja kapeasti ymmärretylle rationaaliselle ajattelulle, jonka voi nähdä marginalisoivan muita lajeja.⁴¹ Monilajisuus asettaa erityisvaati-

muksen muiden olentojen huomioimiseksi etnografisessa kirjoittamisessa. Se edellyttää huomioimisen, katsomisen, kuuntelemisen ja tarinankerronnan tapojen haastamista siten, että toisin tietämiselle jää tilaa.

Omassa tutkimuksessamme monilajinen etnografia on lasten ja eläinten välisen toiminnan havainnointia ja siihen osallistumista heidän arjessaan. Meitä kiinnostaa, miten ihmislasten ja heille tärkeiden eläinryhmien elämät limittyvät toisiinsa ja miten he luovat maailmoja keskenään – mitä lasten ja muiden eläinten kanssalaisuuteen kulloinkin liittyy.⁴² Tällainen tutkimusote edellyttää tietoista valintaa pitää eläimiä tärkeänä osana jaetun elämän etnografista tutkimusta.⁴³

Tässä luvussa tutkimus sijoittuu kahteen eri paikkaan: hevostilalle ja koulun kasvihuoneelle. Olemme havainnoineet, valokuvanneet ja videokuvanneet lasten ja eläinten kohtaamisia lokakuusta 2017 lähtien vuoden 2018 loppuun. Olemme tutkimuksissamme seuranneet 8–15-vuotiaita lapsia heidän harraste- ja kouluympäristöissään sekä Etelä- että Pohjois-Suomessa. Olemme osallistuneet oppitunneille, välitunneille ja luontoretkille. Olemme seuranneet lasten ja eläinten hoitosuhteiden muotoutumista ja ajanviettoa sekä opetussuunnitelman mukaista toimintaa. Aineistomme koostuu kenttämuistiinpanoista, tarinoista, valokuvista ja videoista. Itse ottamamme kuvamateriaalin lisäksi olemme pyytäneet lapsia piirtämään, kuvaamaan, videoimaan ja kertomaan tarinoita heille tärkeistä eläin kohtaamisista. Koska teemme etnografista tutkimusta, tutkimusaineistomme kuuluu myös meidän tutkijoiden omaa muistoaineistoa sekä ääni-, liike- ja tuoksuaineistoja, joista vain osa on sanallistettuna kenttämuistiinpanoissa. Olemme parhaamme mukaan koettaneet päästä lähelle ja kertoa myös ennalta suunnittelemattomista tapahtumista etnografisin keinoin.

Monilajista etnografiaa tallilla ja koulussa

Tarkastelemme tässä lähemmin kolmea kohtaamista lasten ja heille tärkeiden eläinten arjessa.⁴⁴ Pohjoissuomalaisella tallilla olemme ”syvähengailleet”⁴⁵ 8-vuotiaan Onnin ja 5-vuotiaan labradorinnoutajan Martan sekä Onnin 12-vuotiaan siskon Marin ja 7-vuotiaan Ponin kanssa.

Etelä-Suomessa olemme viettäneet yhden kevään peruskoulun sisään rakennetulla kasvihuoneella, joka on myös noin 40 isomman eläimen asuinpaikka, ja tutustuneet muun muassa alakouluikäisen Jaanan ja Fudge-gerbiilin suhteeseen. Olemme katsoneet, kuunnelleet, haistelleet ja liikkuneet lasten ja eläinten mukana. Olemme keskustelleet lasten ja paikalla olevien aikuisten kanssa ja toimineet eläinten kanssa tilanteisesti. Kentällä olemme pyrkineet huomioimaan niin lapsen kuin hänen eläinkumppaninsa heidän yhteisissä arkisissa toimissaan ja laittamaan myös itseämme likoon. Mutta kuten aina, kentätöissä paljastuu yllättäviä asioita, kuten ympäröivien luonnonelementtien vaikutus toimintaan. Teksteissä esiintyvät tutkijan ”minä” ja ”me”, jotka viittaavat vaihdellen meihin luvun kirjoittajiin, riippuen kustakin tutkimuskontekstista.

Ryhtyessämme ottamaan ihmisten lisäksi muita elämiä tutkimus-temme osallistujiksi kohtaamme viittaamiseen liittyvän haasteen. Miten muihin eläimiin tulisi viitata? 1970-lukulaisessa lastenkomedias-*sa Vinski ja Vinsentti* päähenkilö kysyy tapaamaltaan puhuvulta harakalta (Vinsentti), pitäisikö sanoa hän vai se harakkaan viitattaessa. Harakka pyytää sanomaan se, koska hän sanotaan vain teatterissa. Puhemielessä viittaamme ihmisiin se-pronominilla, silti viemättä heiltä heidän mahdollisuuksiaan vastata tilanteissa. Olemme pyrkineet mukailemaan sitä viittaustapaa, mitä kussakin tilanteessa mukana olevat lapset käyttävät. Joissakin tilanteissa tutkijan luontainen viittaustapa on ollut eri kuin lapsella. Tällöin on päädytty juttelemaan Vinskin ja Vinsentin lailla myös tästä. Kautta aineistomme lasten vakiintunut tapa viitata toisiin eläimiin on ollut puhuttelu nimellä ja se- tai ne-pronomeineilla – aivan kuten he ovat puhutelleet tilanteissa mukana olevia toisia ihmisiäkin. Lisäksi, kun puhumme lapsista ja eläimistä, saattaa tämä vaikuttaa eronteolta ihmisen ja muiden eläinten välillä. Toimimme näin tekstin luettavuuden tähden samalla etsien toimivaa ei-dikotomisoivaa käsitteistöä.

Analyysimme alussa kiinnitämme huomiomme siihen, mitä lapset ja eläimet tekevät yhdessä, miten he liikkuvat ja miten ehkä koskettavat toisiaan, miten ympäristö ja välineet vaikuttavat toimintaan ja millaisia tunteita yhteisessä toiminnassa herää. Pohdimme lukumme edetessä, millä tavoin havaitsemamme tilanteet ovat tulleet mahdollisiksi, mitä ne

mahdollistavat ja myös tekevät itsestään selväksi, tarkastelemme niitä näin osana laajempia yhdistelmiä.

Onni ja Martta: kahdenvälisyys on monenvälisyyttä

Onni ja Martta kohtaavat toisensa pohjoissuomalaisella hevosatilalla. Martta asuu tilalla osana monilajista perhettä, johon kuuluu lisäksi kolme ihmistä, kuusi hevosta ja neljä kissaa. Onni käy tilalla perheensä mukana, sillä tilan ihmiset ovat hänen sukulaisiaan ja hänen siskoillaan on siellä poni. Onnin lempikaveri tilalla on kuitenkin labradorinnoutaja Martta. He ovat tunteneet toisensa siitä lähtien kun Martta hankittiin pentuna taloon. Havainnointipäivänä on tammikuinen pakkaspäivä ja Martta on vapaana isolla pihalla.

Kun Onni tulee perheineen autolla tallin pihaan, Martta juoksee heitä vastaan ja käy tervehtimässä heistä niitä, jotka huomioivat sen, mutta ei hiljaisempaa Onnia. Poika menee kuitenkin pian Martan luokse ja taputtelee sitä selästä. Martta lähtee kävelemään pois päin eikä katso taakseen, vaikka Onni kutsuu sitä. Se käy tarpeillaan kauempana pihalla ja kävelee takaisin poikaa kohti. Onni menee silittämään Marttaa, ja se kellahtaa hangelle. Onnille tulee halu koskettaa ja Martta antaa kosketuksen tapahtua. Leikki seuraa. Koira kaivaa lunta pojan kanssa ja noutaa lumipalloja, joita poika heittää sille. Martta seuraa Onnia ympäri pihaa ja jää lähelle, kun poika kaivaa itselleen poteroa lumeen suurten kivien väliin. Se haukkuu, ja Onni arvelee sen johtuvan siitä, että se haluaisi myös lumilinnaan, mutta ei mahdu sinne.⁴⁶

Talli ja sen iso piha ovat Onnin ja Martan kohtaamispaikkoja. He saavat liikkua ja leikkiä tontilla vapaasti, vain hevosaitaukset ja karsinat ovat kiellettyjä turvallisuussyistä. Kohtaamiselle on luotu rajoitteita. Mutta kohtaamisessa ei ole kyse ainoastaan aikuisista, lapsesta ja koirasta vaan myös paikasta ja vuodenajan tarjoamista elementeistä kuten lumesta. Lumi muuttuu koko ajan. Sitä voi olla ilmassa ja maassa, ja aamupäivällä se voi olla erilaista kuin iltapäivällä. Myös sen päällä liikkuminen muuttaa sitä, kun se tallaantuu ja tiivistyy ja voi jäätymä liukuradaksi tai -mäeksi. Lumessa liikkuminen vaikuttaa myös äänimaisemaan, kun

pakkaslumi narisee jalkojen ja tassujen alla. Se voi siis vaikuttaa (lumikasat ja -pallot voivat esimerkiksi kiehtoa lapsia ja koiria) ja vaikuttua (voi sulaa ja jäätyä, muokkautua käsissä palloksi). Onnin ja Martan vaikuttaminen ja vaikuttuminen ovat kietoutuneet lumeen – niillä on väliä heidän suhteessaan.

Havainnointipäivänä poika ja koira leikkivät lumessa melkein tunnin. Molemmat pystyvät kaivamaan lunta sekä kävelemään, istumaan, juoksemaan ja makaamaan siinä. Lisäksi poika heittelee koiralle lumipaukuja, joita se nappaa kiinni. Koira käsittelee lunta suullaan ja kaivaa sitä tassuillaan, poika puolestaan käyttää käsiään ja jalkojaan lumen muotoilemiseen. Koira myös puree ja maistelee lunta. On pakkasta, joten lumipallojen tekeminen ei onnistuisi. Martan ja Onnin leikkien lohkeavat lumipaukut ovat muovautuneet aiempien suojakelien, pakkasten ja pihan aurauksen myötä.

Pojan ja koiran liikkeissä vaihtelevat etäisyys ja läheisyys, nopeat pyrähdykset ja verkkaiset kävelypätkät. Toisiinsa virittyminen näkyy paitsi leikissä myös siinä, mitä tapahtuu, kun toisen huomio on välillä muualla ja etsiytyy sitten takaisin toiseen. Martta käy tutkimassa lumipenkkaa, mutta kun ei löydä sieltä mitään mielenkiintoista, se katsoo Onnia, joka heittää sille lumipaukun. Yhteinen toiminta on jatkuvasti alttiina yhdistelmässä tapahtuville muutoksille. Koiran huomion vievät välillä ympäristön hajut ja äänet. Minun läsnäolonni vieraana aikuisena vaikuttaa silminnähdessä ainakin poikaan. Aluksi Onni on vakava ja välttelee katsettani, mutta pian hän jo hymyilee, vastailee kysymyksiini ja on varsin luonteva, vaikka videoin ja valokuvaan häntä ja koiraa eri tilanteissa.⁴⁷ Miltähän mukana oloni koirasta vaikuttaa?

Tunteet ja liike näkyvät Onnin ja Martan yhteisessä tekemisessä. Koira heiluttaa häntää aina, kun se lähestyy poikaa, ja poika hymyilee, kun hän katsoo koiraa ja nauraa, kun hän heittää ilmaan pakkaslunta, jota koira nappaa suuhunsa. Onni lopettaa lumen nakkelukun ja Martta istuu maahan häntä vastapäätä. Onni pohtii Martan näkökulmaa ja sanoittaa sen tekemisiä minulle seuraavasti: ”Nyt se jäi istumaan, että millonkohan tulee [lisää lunta].” Onni istuu alas kaivamaansa poteroon ja katsoessaan istuvaa ja odottavaa Marttaa sanoo sen ajattelevan: ”Miks mää en pääse sinne majaan?” ”Niin, se varmaan haluais kans sinne”, vastaan.⁴⁸

Uusi jännite syntyy, kun Martta nappaa Onnin hansikkaan – tai ehkä tämä on jatkoa majan kaivuun ulossulkevuudelle. Poika ei hermostu koiralle hansikkaan viemisestä. Hän vain pyytää sitä istumaan ja hakee hansikkaansa pois, kun koira tipauttaa sen hangelle eteensä. Hän pyytää ja Martta tottelee, kuten helposti ajattelemme, että koiran kuuluukin. Ehdottaako Martta kenties uutta leikkiä? Joka tapauksessa se saa pojan tulemaan luokseen, koska tämä ei halua työstää lumilinnaa paljain käsin. Vaikuttaminen ja vaikuttuminen voivat olla tällä tavoin yhteenkietoutuneita.

Pojan ja koiran leikissä tulee myös esille materiaalisuuden merkitys kansalaisuuden muotoutumisessa. Lumi on niin tärkeää molemmille, ettei pojan ja koiran suhdetta tuona tammikuuisena päivänä oikeastaan voi ajatella siitä irrallaan. Tämä havainnollistaa hyvin kansalaisuuden yhdistelmäisyyttä ja tähän kuuluvaa lisäävää logiikkaa, jossa joko–tai-ajattelun sijaan korostuu ja–ja–ajattelu.⁴⁹ Lapsi–koira–lumi-suhde on yksi esimerkki siitä, millaista voi olla elää ihmistä laajemmassa suhteisuudessa ja viettää aikaa myös muiden kuin ihmisten kanssa. Kahdenvälisyys on monenvälisyyttä.

Mari ja Poni: kansalaisuus ei ole ongelmatonta

Mari ja Poni toimivat samalla tallilla kuin Onni ja Martta.⁵⁰ Poni on kuulunut tytön perheeseen noin vuoden ajan, ja heidän yhdessäolonsa on ollut lähes jokapäiväistä. Hevosesta huolehtiminen ja sen kanssa toimiminen on hyvin intensiivistä, mikä tekee suhteesta tiiviin.⁵¹

Mari huolehtii Ponista siskonsa kanssa talliyhteisön aikuisten valvonassa ja tukemana. Heidän toimintaansa vaikuttavat lisäksi tilan muut eläimet (koirat, kissat ja toisinaan jänikset, hiiret ja linnut), sää, rakennukset ja muut rakenteet, kuten hevosaitaukset. Sitä rytmittävät vuodenaajat, vuorokaudenaajat ja perheen aikataulut. Heidän kansalaisuutensa muotoutuu tietyillä taloudellisilla edellytyksillä, sillä hevosen pitäminen on Suomessa kallista maan pohjoisen sijainnin ja tässä tapauksessa kilparatsastuskulttuurin vuoksi, joka vaatii kalliit varusteet ja hyvän hoidon hevoselle, mahdollisuuden kuljetuskaluston käyttöön sekä pääsyn maneesiin

talvella. Kehittyminen kilparatsastuksessa antaa toiminnalle tavoitteet, joissa Poni on paitsi paras ystävä ja perheenjäsen myös lopulta kilpavali-
ne, joka voidaan vaihtaa parempaan tytön edistyessä kilpaurallaan.

Havainnointipäivänä helmikuun lopulla Mari on lähdössä Ponin kanssa metsään. Hän on satuloinut Ponin tallissa ja taluttaa sen ulos. Hän nousee sen selkään ja ohjaa Ponin maastoon päin. Noin kymmenen metrin päässä Poni yrittää kääntyä takaisin tallille. Mari antaa sen kääntyä ympäri, pysäyttää sen, kokoaa ohjia lyhyemmiksi ja pyytää sitä peruuttamaan. Poni peruuttaa kohti lumikinosta. Tyttö kääntää sen ja Poni jatkaa käynnissä maastolenkille päin. Tilannetta seurailut Martta-koira lähtee kävelemään metsään päin Ponin mukana. Mari ja minä molemmat kiellämme sitä – sillä ei ole lupa mennä liian lähelle Ponin jalkoja eikä lähteä mukaan metsään. Se jää pihaan seurailemaan, mitä tapahtuu. Pian Poni pyörähtää taas takaosansa ympäri, ja tyttö vastaa sen liikkeeseen kääntämällä sen takaisin metsään päin.⁵² Mari palaa kuitenkin tallin pihaan ja suuntaa pyörähtelevän Ponin kohti ratsastuskenttää. Vaihdan pari lausetta Marin kanssa, jonka huomio menee Ponin kanssa käytävään ruumiilliseen mielipiteiden vaihtoon ja virittymiseen. Poni tekee vielä monta pyörähdystä, pysähdystä, peruutusta ja hangessa kallaamista ennen kuin tyttö tulee pois sen selästä ja taluttaa sen kentälle. Koira seuraa mukana muutaman metrin päässä ponista. Marin ja Ponin tilanteinen koreografia kiinnostaa Marttaa ja jännittää minua. Kanssalaisuuteen kuuluvat myös erisuuntaiset halut ja fyysiset neuvottelut siitä, mitä tehdään.

Kun Poni vastustaa Marin pyyntöjä liikkua eteenpäin, heidän liikkumisestaan tulee resis-tanssia, jossa tytön ja Ponin ehdotukset ja vastaukset vuorottelevat. Ruumiit ovat toisissaan kiinni, mikä tekee ehdottamisesta ja vastaamisesta limittäistä: ikään kuin vastauksia vielä keskeneräisiin lauseisiin. Tytön ehdottama eteenpäin vievä rytmikäs liike käynnissä ei toteudu, kun Poni pyörähtelee ympäri. Syntyy maailma, jossa on erimielisyyttä. Ympäristö ja tytön korjausliikkeiden voima vaikuttavat siihen, miten Poni vastaa tytön ehdotuksiin. Poni hyppää hankeen, mutta tyttö ei menetä malttiaan, vaan jaksaa rauhallisesti aina uudestaan kääntää Ponin. Tutkijalle välittyy vaaran tuntu, kun heiveröinen Mari ja kookas Poni käyvät ruumiillista neuvottelua.

Marin ja Ponin kontaktialueella korostuvat paitsi ruumiiden materiaalisuus, liikkeet ja ympäristö, myös valta ja sen teknologiat. Mary Louise Pratt, Rosemary-Claire Collard ja Donna Haraway kirjoittavat kontaktialueen käsitteeseen kuuluvista valtasuhteista.⁵³ Ihmisten ja muiden eläinten välille muodostuu usein epäsymmetrinen valtasuhde, joka perustuu eläimiä alistavaan historiaan, tietokäsitykseen, talouteen, kulttuuriin ja politiikkaan.⁵⁴ Mutta tällainen epäsymmetria ei väistämättä ole pysyvä olotila, vaan usein se tavalla tai toisella muuttuu toiseksi. Kun Mari antaa hieman periksi Ponille, hän välttää vaaran siitä, että Poni protestoi rajusti esimerkiksi hypäten pystyyn ja tiputtaen Marin selästään. Kun Poni antaa periksi, tyttö löysää sen suuhun ja kylkiin kohdistuvaa painetta. Ponin liikkumista ohjataan (vallan) välineiden tai teknologioiden, kuten suitsien ja ohjien, avulla sekä luomalla painetta koskettamalla sen kylkiä pohkeilla ja kannuksilla ja siirtämällä painoa satulassa. Suitset, ohjat, satula ja kannukset ovat eräänlaisia ruumiin laajennuksia, joita usein pidetään itsestään selvinä kilparatsastuskulttuurissa.

Valta liittyy hevoskulttuurissa myös siihen, ettei hevoselle saa näyttää pelkoa eikä suuttumusta.⁵⁵ Hevoskulttuuriin kuuluvan selviytymisen eetoksen mukaisesti on noustava heti takaisin hevosen selkään, mikäli sieltä putoaa.⁵⁶ Pitää olla rauhallinen, johdonmukainen ja jämäkkä, näyttää hevoselle, että yhdessä toimimisen tulee tapahtua ihmisen tahdon mukaan.⁵⁷ Mutta kun katsotaan tytön ja Ponin arkea, asia on monimutkaisempi. Poni tahtoo tehdä asioita kiinnostuksensa mukaan, minkä se kertoo isolla ruumiillaan liikkumalla toisinaan myös rajusti haluaamaansa suuntaan, hyppäämällä pystyyn, pukittelemalla ja riistäytymällä irti. Kanssalaisuuden näkökulmasta tärkeä eettis-poliittinen kysymys on, mitä päätetään tehdä, kun tilanne ei mene suunnitellusti: mitä silloin tulee kysyttäväksi tai mihin kysymykseen tällainen tanssi mahtaa vastata?

12-vuotias poninomistaja joutuu kohtaamaan laajan tunneskaalan arjessaan Ponin kanssa.

”Miltä susta tuntuu, kun Poni on sievästi ja sitten kun se ei oo?”

”Jos se on rauhallisesti mun kanssa eikä tee mittään pahaa, niin

tuntuu, että meillä on luottamus. Mutta kun se lähtee vetämään ja pukittelemaan, tuntuu, ettei sitä kiinnosta ja se haluaa jonneki muualle.”

”Mitä Poni haluais silloin mieluummin tehdä?”

”Se haluais varmaan olla tarhassa ja syyä. Jos se pukittaa niin että tiputaan, niin se juoksee tarhaan tai nurmelle syömään.”⁵⁸

Marin arkeen Ponin kanssa kuuluu paitsi rentoa luottamuksellisuutta ja onnistumisen tunteita, myös hetkiä, jolloin hänen hevosystävänsä voi vahingoittaa häntä, jos sitä ei kiinnosta toimia yhdessä hänen kanssaan. Ponin ja Marin väliset neuvottelut tuottavat toisinaan välittömän palkkion vahvataitoiselle ponille, kun se pääsee riistäytymään irti ja suuntaamaan talvella omaan aitaukseensa tai kesällä pihanurmelle. Yleensä se kuitenkin joutuu mukautumaan Marin ja ratsastuskulttuurin haluihin, ja pitkällä aikavälillä molemmat oppivat ehkä paremmin arvioimaan, mitä toinen haluaa. Kysyin, mitä hän tekisi Ponin kanssa, mikäli he eivät valmentautuisi esteratsastuksessa, ja Mari sanoi: ”Rakennettaisiin hyvä ja luottava suhde toisiimme niin, että Poni seuraa mua irti ja esimerkiksi pystyttäis joku päivä ratsastamaan pelkällä kaulanarulla.”⁵⁹ Tällöin kanssatuleminen ponin kanssa tapahtuu ehkä enemmän vapaaehtoisesti yhteisessä liikkeessä ja kilparatsastukselle välttämättömät välineet jäävät. Silti Marin puheessa korostuu, kuten harraste-eläinsuhteissa yleisestikin, Ponin alistaisuus hänen toiveilleen. Entä mitä hyvä ja luottavainen suhde tarkoittaa Ponille?

Resistanssit ovat tärkeä osa kanssalaisuuden maailmoja, sillä niissä syntyy ruumiillista tietoa siitä, mitä on toimia yhdessä ja vastata tilanteessa syntyviin liikkeisiin. Tällaista tietoa syntyy koreografian edetessä ja sen vaatiessa spontaania vastaamista. Marin ja Ponin tanssin jälkeen eivät he kumpikaan ole enää täsmälleen samoja, joita olivat ennen sitä – suhteeseen on tullut jotain lisää. Vaikka kilparatsastuskulttuurin puhettavat ovat voimakkaita, on kanssalaisuudessa kyse myös muusta kuin diskursiivisesta ruumiiden tuottamisesta. Kun seuraavaksi siirrymme erään peruskoulun sisään rakennettuun monilajiseen kasvihuoneeseen, jatkamme kosketuksen merkityksen pohtimista kanssalaisuuden muotoutumisessa.

Jaana ja Fudge: kanssalaisuus yhteisenä tanssina

Ulkona on paukkupakkanen, kun saavumme subtrooppiseen ilmastoon lähiössä sijaitsevan yläkoulun kasvihuoneelle, jossa asuu kymmeniä erilaisia eläimiä oppilaiden hoidokkeina. Ihmettelemme, miten tällainen paikka on ensinkään mahdollinen. Tämä kasvihuoneeseen rakennettu eläintarha ja sinne syntynyt hoitamisen pedagogiikka, nämä lasten ja eläinten väliset suhteet, ovat sidoksissa erinäisiin poliittisiin, taloudellisiin ja pedagogisiin linjauksiin. 1980-luvulla silloinen biologian opettaja otti luokkaansa hoidettavaksi lemmikkieläimiä, joista ei voitu syystä tai toisesta pitää huolta aiemmissa kodeissaan. 1990-luvun alussa, juuri ennen lamavuosia, koulutarkastaja katsoi koulun tarvitsevan kasvihuoneen näille turvapaikan saaneille eläimille, joita oli jo ehtinyt kerääntyä aika joukko. Koulun sisäpiha katettiin ja varustettiin ilmastointijärjestelmin, ilmankostuttimin, kasvilampuin ja tuulettimin. Osa kasvihuoneen ylläpitokustannuksista hoidetaan nykyään niin kutsutun positiivisen diskriminaation rahoituksella, sillä koulu sijaitsee huono-osaisella alueella, jossa asuu vähävaraisia ja maahanmuuttajataustaisia perheitä. Nykyään eläimiä annetaan kasvihuoneelle aika ajoin lisää, ja niitä myös ostetaan lemmikkikaupasta.

Kuudennelta luokalta lähtien koulun oppilaille tarjotaan mahdollisuutta kouluttautua kasvihuoneen eläinten vastuuhoitajiksi. Hoitotyö onkin pitkälti oppilaiden vastuulla: he viettävät siellä välitunnit varmistuen, että eläimillä on ruokaa ja vettä, eläimiä silitellen ja niiden hyvinvointia tarkkaillen. Eläintenhoitajat jäävät kasvihuoneelle usein iltaan asti touhuamaan toistensa ja eläinten kanssa, unelmoimaan uusista eläimistä, tarvikkeista ja viritelmistä (kuten sauvasirkkojen terraarion tuunaamisesta, kanienviemisestä näyttelyyn), tekemään Youtube-videoita eläimistä ja neuvottelemaan eläinten hoitamiseen liittyvistä yksityiskohdista. Osa vanhemmista oppilaista myös järjestää eläinkerhoja alakoululaisille iltapäivätoimintana. Suurin osa eläimistä on häkeissä ja terraarioissa, mutta suuret linnut lentelevät lasikatontuntumassa ja lepäilevät parruilla, kukko ja kana tepastelevat pitkin käytäviä, ja toisinaan iguaanin voi tavata kiipeilemässä kasvien oksilla.

Kasvihuoneen gerbiilit viettävät suurimman osan elämästään terraarioissa. Ne otetaan terraarioidensa ulkopuolelle pääasiassa asumusten siivousta, punnitsemista tai silittämistä varten. Gerbiilejä pidetään käsissä ja silittelään pitkin päivää. Seuraavassa esimerkissä yksi kasvihuoneen alakoululaisista ja eläinkerholaisista, Jaana, pitää käsissään yhtä gerbiileistä, Fudgea.

Jaana laittaa kätensä Fudgen ja Jimin terraarioon. Ne tulevat haistelemaan kättä uteliaina. Jaana koittaa napata Fudgen, joka luikahtaa karuun. Jaana laittaa kätensä sahanpurun päälle, ja Fudge tulee haistelemaan uudelleen. Jaana nappaa sen kaksin käsin ja nostaa syliinsä. Hän katsoo minuun ja hymyilee. Silittämisessä ja sylissä pitämisessä on jotain taianomaista ja herkistävää, mutta samaan aikaan se tuntuu pakottamiselta. Fudge liikkuu nopeasti Jaanan käsissä ja kädet mukailevat tätä liikettä. Vasen käsi kulkee oikean eteen ja oikea vasemman eteen vuorotellen. Välillä Fudge työntää päänsä sormien välistä, välillä kiipeää hihaa pitkin, välillä nakertaa hihaan reikiä, sitten taas hidastaa, jatkuvasti nuuhkien.⁶⁰

Vaikka gerbiili on pitänyt houkutella terraariosta käden ulottuville ja napata käsiin, on käsien ja gerbiilin improvisaatio epävarmaa, kuuntelevaa, hienovaraista. Silittäminen ja sylissä pitäminen alkavat vaikuttaa ihmiskeskeisiltä kuvauksilta siitä, mitä oikein on tekeillä. Tilanne muistuttaa pikemminkin tanssi-improvisaatiota. Sitä seuratessa ei ole enää mahdollista ajatella ruumiita erillään toisistaan: vaikuttaminen ja vaikuttuminen tapahtuvat nopeasti, ikään kuin toistensa väleissä. Jaanan ja Fudgen ruumiit tekevät tanssin yhdessä ja tanssi pitää heidät liikkeessä, toimijuuttaa heitä. Voisiko tällaista tanssia ajatella tietämisenä?

”Mistä sä tiedät, jos se pitää tosta, tai miltä siitä tuntuu olla käsissä?”

”No, tällä hetkellä se on vähän peloissaan.”

”Miten sä tunnet sen tai tiedät sen?”

”Emmä niinku tunne sitä, mut mä otan aina tän gerbiilin ja oon ollu sen kanssa niin kauan.”⁶¹

Kohtaamisissaan Jaana ja Fudge tietävät toisistaan liikkeen kautta, mutta tuolle tietämisen tavalle ei tunnu löytyvän sanoja tai määritelmää. Syntyy

arkista, ruumiillista tietoa, joka ei mahdu oppikirjojen lajityypillisyyttä korostavan tiedon kehyksiin. Suhde muotoutuu lukuisten kohtaamisten kautta, ja kohtaamiset eivät ole koskaan keskenään samanlaisia. Suhde on eloisa.

Kuulemme joka päivä uusia tarinoita kasvihuoneella, ja kerromme niitä itsekin. Tarinat ovat Vinciane Despret'n mukaan versioita siitä, mitä ruumiit tekevät ja millaisia ne voivat olla.⁶² Versioita voi olla monia, eivätkä ne välttämättä sulje toisiaan pois. Jaana jatkaa: ”Vuonna 2016 olin täällä ekaa kertaa ja ihmettelin, että mitä nää on. Mulle sanottiin, että ne on gerbiilejä. Siitä lähtien mä oon tullu aina kun mä oon täällä niin tervehtimään niitä. Yleensä mä en ota muita gerbiileitä mun käsiin kun tämän. Tää on tottunut muhun.” Kanssalaisuuden avulla tarkasteltuna tottumisessa onkin kyse sekä tottumisesta tiettyyn toiseen että kohtaamisten erilaisuuteen. Tätä erilaisuutta tapaamme jäsentää tulkitsemalla toisen tunteita ja tunnelmaa, eroa, joka vaatii meiltä vastausta ja johon kykenemme osittaisesti vastaamaan.

Jaanan ja Fudgen suhteen muotoutuminen on vaatinut aikaa ja myös muuttanut aikaa koulussa. Jaanan koulunkäyntiin kuuluu nyt käyminen gerbiilien luona, niiden tervehtiminen, niiden käsittely. Fudgen arkeen kuuluvat Jaanan kädet.

Fudge kiipeää hihoja pitkin, Jaana ottaa hänet takaisin kämmenilleen, keskelle vatsaansa. Fudge puree reikiä Jaanan hihaan. ”Hei, älä mee syömään mun paitaa”, Jaana sanoo Fudgelle. ”Nyt tää menee takas tonne (terraarioon). Joo, mä laitan sut takasin.” Hän pitää Fudgea tiukemmin. Fudge katselee ympäriinsä. Sen etukäpälät ja pää ovat käden ulkopuolella. ”Mä tunnen kuinka sen sydän lyö... Niinku pum-pum-pum-pum-pum-pum-pum”, Jaana kertoo ja nakuttaa sormellaan ilmaa lyöntien rytmissä, ”sillä on terävät kynnet.”

Terraariossa Fudgelle on tarjolla vesijohtovettä, teollisesti tuotettua ruokaa, heinää, jossa peuhata, rakennelmia, joissa kiipeillä, ja Jimi, samaa sukupuolta oleva lajikumppani. Fudge elää luontokulttuurisessa yhdistelmässä kuten Jaanakin. Heidän suhteensa on mahdollinen joh-tuen laajemmista eläinten vangitsemisen oikeuttamisen ja kaupallisen hyödyntämisen käytänteistä. Gerbiilit on tehty ihmisille tarjolla oleviksi lemmikeiksi. Eläinkaupassa käydessämme myyjä kertoo heidän eettisen

ohjesääntönsä olevan, että myytävien lemmikkien on pitänyt syntyä lemmikkivanhemmista. Kun sitten kysymme, miten hän ajattelee gerbiilien siirtyneen laboratorioden koe-eläimistä lemmikeiksi 1950-luvulla, hän sanoo: ”Siellä laboratoriossa on ollut joku hyvä ihminen, joka on ymmärtänyt, että tällä pienellä eläimelläkin on sielu.” Yhteisessä laboratoriomailmassa on siis ollut tilaa myös toisenlaisille versioille gerbiilien ja ihmisten suhteesta. Yksi mahdollinen versio voisi myös olla, että gerbiilien huomattiin olevan lemmikeiksi sopivan kokoisia ja riittävän karismaattisia ja siten kaupallisesti hyödynnettävissä. Kasvihuoneen lapset ja muut eläimet ovat tulleet näihin vaikeisiin yhdistelmiin omien suhteisuksiensa keskeltä, joten tällaisten rakenteellisten epäsymmetrioiden lisäksi on tärkeää tarkastella, mitä nyt tapahtuu, ja spekuloida, minkälaisia tulevaisuuksia avautuu.

Hoitaminen on aina enemmän kuin pelkkää elossa pitämistä. Kuten johdannossa kirjoitimme, siihen kuuluu myös affektiivinen ja eettinen ulottuvuus.⁶³ Affektit voivat tarttua, kuten kasvihuoneen lasten kiinnostuessa gerbiileistä. Affekteissa on myös vaativaa, liikuttavaa voimaa, sellaista, joka saa koululaisen vierailemaan joka päivä tutun gerbiilinsä luona ja kasvihuoneen yhteisön luona. Kasvihuoneen noin 20 gerbiilistä suurin osa on syntynyt kasvihuoneella. Gerbiilien elossa pysyminen on suhteinen prosessi, johon vaikuttavat sekä eläintenhoitajat että gerbiilit yhdessä. Samoin ovat myös kasvihuoneen eläinten lisääntyminen ja kuoleminen yhteistyön tuloksia.

Eräänä päivänä gerbiileille rakennetaan ”lemmenpesää”, jossa puitteet parittelulle olisivat optimaaliset. Mahdollisen uuden elämän valmistelu ja suloisten poikasten odotus on kihelmöivää. Muutama viikko myöhemmin vastasyntyneistä poikasista julkaistaan hauska video Youtubessa, ja se saa kymmenittäin tykkäyksiä. Affektit leviävät ja tarttuvat. Gerbiilien sukupuusta pidetään kirjaa, jotta vältetään sisäsiittoisuus ja sen mukanaan tuomat harmit. Tarvittaessa uusia gerbiilejä ostetaan eläinkaupasta, ja poikasista on myös myyty eteenpäin. Lasten ja gerbiilien intiimit suhteet yhdistyvät näin edellä kuvattuihin kulttuurisiin, taloudellisiin ja poliittisiin voimiin.

Eräänä päivänä huoli erään gerbiilin kasvaimesta ja mahdollisesta kärsimyksestä kasvaa niin suureksi, että biologian opettaja päättää lopettaa

sen. Kasvihuoneen pikkueläimet lopetetaan sulkemalla ne purkkiin, jossa on eetteriä. Gerbiilit eivät kuitenkaan päädy toisten eläinten, kuten viljakäärmeen ruuaksi, vaan ne yleensä haudataan. Viljakäärmeen ruokana käytetyt hiiret sen sijaan tulevat kuolleina ja pakastettuina Saksasta.

Gerbiileillä on terävät kynnet, mutta on niillä myös terävät hampaat. Joskus gerbiilejä pidetään tiukasti kiinni, niin etteivät ne voi liikkua. Tämä harmittaa kokeneempia eläintenhoitajia: ”Niitä pidetään kuin leluja.” Gerbiili ei voi pitää ihmistä kiinni samalla tavalla tukalasti, mutta se voi purra, ja niin kasvihuoneella välillä käykin. Aiemmin pohdimme Puig de la Bellacasaan nojautuen sitä, voisiko hoitaminen olla erityinen tietämisen muoto. Kasvihuoneen gerbiilien ja niiden nuorten hoitajien tarkasteleminen saa meidät väittämään, että koskettaminen, pureminen ja silitäminen täydentävät tärkeillä tavoilla koulutiedon vallitsevia tietämisen tapoja. Hoitamisen kautta nousee sekä kysyttäväksi että osittaisesti vastattavaksi ratkaisevia yhteiseloon ja lajienväliseen kanssallisuuteen liittyviä kysymyksiä.

Tavallisesti kouluissa ei ole lemmikkejä tai hoitoeläimiä. Eläimet ovat yleensä läsnä oppikirjojen kuvina ja teksteinä, representaatioina. Kasvihuoneen eläimet sen sijaan eivät ole pelkkiä lajinsa edustajia yleisine ominaisuuksineen, vaan ne ovat lihaa ja verta. Ne vastaavat liikkeisiin ja liikuttavat. Kasvihuoneen eläimistä kerrottavat tarinat syntyvät yhteiselosta ja sen improvisaatioista, yleistettyyn lajitietouteen sekoittuen. Kasvihuoneen lapsi–eläin-suhteilla onkin enemmän kuin vain pedagoginen, hyötyjä korostava merkitys: eläimet ja lapset kuuluvat toistensa sosiaaliseen elämään ja synnyttävät koulun sosiaalisuutta. Suhteet eivät ole ainoastaan välineellisiä silloin, kun niihin sisältyy hoitaminen.⁶⁴ Hoitaminen edellyttää itsensä likoon laittamista, Puig de la Bellacasaan mukaan ”sakeaa ja epäpuhdasta osallisuutta maailmassa”.⁶⁵ Lisäksi se edellyttää kiinnostusta sitä kohtaan, mitä toinen voisi tarvita tai saattaisi olla kokemassa. Koulun kasvihuoneen tapauksessa tällainen toiminta synnyttää monilajista kanssallisuutta ja sellaista koulunkäyntiä, joka ei helposti asetu opetus suunnitelmissa ilmoitettujen oppimistavoitteiden kehyksiin.

Lasten ja lemmikkien kanssalaisuudesta

Lapset ja eläimet on perinteisesti asetettu luonto–kulttuuri-kahtiajaossa luonnon puolelle.⁶⁶ Esimerkeillämme olemme haastaneet tätä kahtiajakoa tuomalla esiin, kuinka lasten ja eläinten suhteet muotoutuvat luontokulttuurisissa yhdistelmissä. Yhdistelmäisyydessään lasten ja eläinten suhteet voivat olla monella tapaa jännitteisiä, eivät ainoastaan ”hyödyllisiä” ja ”hyviä”.⁶⁷ Niiden tarkastelu on nostanut esiin kysymyksiä vallasta ja alistamisesta ihmisen päämääriin, mutta myös huomioita keskinäisestä riippuvuudesta, ruumiillisuudesta ja eloisuudesta. Olemme kokeneet innostavaksi näiden suhteiden tarkastelun tanssina, koreografoina, sillä olemme näin kyenneet teoretisoimaan ruumiillista tietämistä.

Tässä luvussa olemme keskittyneet lasten ja lemmikkieläinten suhteisiin, jolloin koko joukko muita lasten ja kumppanilajisten suhteita jää väistämättä pohdintamme ulkopuolelle jatkotarkastelun aiheiksi. Voimme kuitenkin huomata, että lasten ja lemmikkieläinten kanssalaisuus tuottaa uudenlaisia kysymyksiä, jotka toimivat ikään kuin vääntöinä tai repeäminä yhteiskunnallisessa ja kasvatuksellisessa ajattelussa. Vaikka eläimet usein nähdään lapsille hyödyllisinä, lumipalloleikissä tai sillittämisessä ei välttämättä ole päämääriä tai tavoitteita: ne mahdollistuvat suhteiden myötä, tuottavat suhteita ja muuttavat osallistujiaan.

Kanssalaisuuden idean avulla olemme koettaneet siirtyä ihmis- ja eläinäkökökulmaisuudesta suhteiseen tarkastelutapaan. Siirtymä on edellyttänyt myös höllentävää otetta niin sanotusta lapsinäkökulmaisuudesta: lapsen autenttisen näkökulman tai kokemuksen tavoittelusta. Mielenkiintomme on sen sijaan kiinnittynyt siihen suhteiden moninaisuuteen, mitä Vinciane Despret kutsuu versioiksi. Versiot ovat erilaisia tarinoita tai selityksiä, jotka eivät poissulje toisiaan: lasten eläinsuhteissa toinen eläin on sekä se että hän, sekä vanki että vapaa, villi että kesy, ja paljon muutakin. Suhteemme toiseen eläimeen ei ole muuttumaton tai tarkkarajainen vaan aina hieman erilainen versio edellisestä. Tässä tutkimuksessa kanssalaisuus on kietonut lasten eläinsuhteisiin monenlaisia elementtejä, tutkijoiden läsnäolon mukaan lukien. Eleyt suhteet luovat versioita osallistujien ruumiista, ja versiot puolestaan ovat suuntautuneet tuleviin kohtaamisiin.

Olemme ehdottaneet, että kahdenvälisyys on monenvälisyyttä. Tarkastelemamme kohtaamiset eivät ole irrallaan taloudellis-poliittisista voimista, ja ne ovat sidoksissa niin yhteiskunnan rakenteisiin ja instituutioihin kuin ympäristöihin laajemmin. Vaikka lemmikiksi tulemisessa on toki kyse ihmisen vallankäytöstä, muut eläimet myös haastavat pyrkiä hallita. Ne voivat katsoa takaisin,⁶⁸ ne vaikuttavat, vaikuttavat, vastaavat, saavat liikuttumaan. Lemmikit osallistuvat lapsen tulevaisuuk-sien muokkaamiseen, samoin kuin lapsi osallistuu niiden.⁶⁹ Myös tästä on kyse, kun Onnin ja Martan välille syntyy lumipalloleikki ja Marin ja Ponin välille kiista siitä, minne liikutaan.

Kanssalaisuus onkin myös provokatiivinen käsite, jonka avulla voidaan ajatella ongelmattomien yhteiselon muotojen sijaan myös jännitteisiä tansseja, joita yhteiselo synnyttää ja jotka sitä synnyttävät. Kanssalaisuuden ajatuksessa painottuu lapsuuden ja myös ihmisyyden lähtökohtainen monilajisuus.

Tärkeitä kysymyksiä ovat myös: keiden kanssa, keiden kustannuksella? Verrattuna vaikkapa luonnonvaraisiin ja tuotantoeläimiin, lemmikit ja harrastuseläimet ovat erityisasemassa. Ne pääsevät nauttimaan etuoikeutettujen ihmistensä kanssa globaalin kapitalismin hedelmistä. Lemmikkien ja harrastuseläinten etuoikeutettuun elämään kuuluvat ihmisten halu ymmärtää niitä sekä kiinnostus niiden tunteita ja tarpeita kohtaan.⁷⁰ Siinä missä lemmikkihiiri on huolenpidon ja hellyyden kohde, saattaa seinien välissä rapisteleva, inhottavana koettu peltohiiri saada pohtimaan eri loukkujen tehokkuutta. Jotkut eläimet tuotetaan eri medioissa haluttaviksi, toiset tapettaviksi. Nämä kuvastot myös muuttuvat, esimerkiksi gerbiilit ja muut jyrsijät tulivat Suomen lemmikkimarkkinoille suuremmin vasta 1970-luvulla. Tällä hetkellä eläinkaupat myyvät lemmikeiksi aiemmin kelpaamattomia eläimiä, kuten heinäsiirkoja. Lemmikkikulttuurin muotoutuminen jälkiteollisissa yhteiskunnissa kertoo meille myös siitä, että ihminen muodostaa läheisiä liittoumia joidenkin eläinten kanssa ja toisten ei. Nämä liittoumat vaikuttavat myös yhteiskunnan muotoutumiseen monin tavoin. Perheen ja kodin rajat piirtyvät monilajisesti.⁷¹ Lemmikkieläinten ruokateollisuus vilkastuu, ja mainonta tuottaa toiset eläimet hyväksyttävämmiin tapettavaksi kuin toiset.⁷² Lemmikin pito yhdistyy harrastajaverkostoihin ja tuottaa yhteisölli-

syyttä samalla yhdistyen markkinoihin, kun lemmikeille tuotetaan vaatteita, leluja, vuoteita, hoitotarvikkeita ja herkkuja. Joillekin lemmikeille, erityisesti koirille, tuotetaan samankaltaisia palveluja kuin ihmisillekin.⁷³ Harva olisi uskonut tätä aikana, jolloin koirat ja ihmiset lyöttäytyivät ensi kerran samaan talouteen.

Koira ja hevonen ovat kulkeneet ihmisen kanssa niin pitkän matkan, ettei niitä ole mahdollista edes ajatella palautettaviksi takaisin luontoon.⁷⁴ Lemmikkieläimet ovat luontokulttuurista ja elävät monin tavoin erilaisia elämiä ja osallistuvat toisenlaisten maailmojen luomiseen kuin villit sukulaisensa.⁷⁵ Esimerkiksi nykyisistä lemmikkigerbiileistä lähes kaikki polveutuvat Japanissa 1930-luvulla tutkimustarkoituksiin kiinnitetuista ja Yhdysvaltoihin lähetetyistä 20 gerbiilipariskunnasta. Pohdimme, voiko terraarion sahanpuruissa elämänsä elävää, teollista ruokaa syövää, puhdistettua vesijohtovettä juovaa ja ihmisen käsien tunnun tietävää gerbiiliä edes ajatella samanlaisena kuin Mongolian aavi-koilla vilistävää sukulaistaan. Monilajisen etnografian perusajatus lajeista jo lähtökohtaisesti muihin lajeihin ja muuhun materiaan sidoksina tuntuukin tärkeältä käänteeltä.

Kanssallaisuudessa on kyse paitsi siitä, miten toislajiset osallistuvat ihmisyiden ja yhteiskuntien muotoutumiseen, myös siitä, miten ihmiset jatkuvasti osallistuvat sen muokkaamiseen, mitä on olla hevonen, koira, gerbiili, rotta tai lehtokotilo. Usein eläimen toimijuus tulee esiin vain silloin, kun se vastustaa eikä tee kuten ihminen käskee.⁷⁶ Despret kuitenkin muistuttaa, että kaikki eläimet, ihmiset mukaan lukien, laittavat itseään jatkuvasti aktiivisesti peliin, ehdottavat, vastaanottavat ja oppivat.⁷⁷ Kun lasten ja eläinten suhteita ajatellaan kanssallaisuutena, tulee tämän yhteispelin eloisuus ja tilanteisuus esiin.

VIITTEET

- 1 Esim. Melson 2001; Prokop ja Tunnicliffe 2010.
- 2 Hohti ja Karlsson 2014; Malone 2015; Tipper 2011.
- 3 Tammi ym. 2020; Tipper 2011.
- 4 Ks. Tammi ym. 2020.
- 5 Ks. esim. Taylor 2011.
- 6 Birke ja Hockenull 2012; Hosey ja Melfi 2014.

- 7 Barad 2007; Rose 2011; Deleuze ja Guattari 1987; Despret 2004; Grusin 2015; Haraway 2008; 2016; Kirksey ja Helmreich 2010.
- 8 Pickering 2005.
- 9 Ritvo 2007; Weil 2010; Wolfe 2011.
- 10 Tsing 2012.
- 11 Ryan 2011; Taylor 2011; ks. myös Hohti ja Tammi 2019; Rautio, Tammi ja Hohti 2020.
- 12 Prout 2005; Ryan 2011.
- 13 Rautio, Tammi ja Hohti 2020.
- 14 Deloria 2001; Dooren ja Rose 2016, 81; Todd 2016.
- 15 TallBear 2011; Dooren ja Rose 2016, 81–82.
- 16 Tammi ja Hohti 2017.
- 17 Tärkeät Toisilleen -hanke (AniMate), jonka rahoittajina toimivat Emil Aaltosen säätiö, Oulun yliopiston ihmistieteiden tutkimusyksikkö Eudaimonia, Säätiöiden Post-doc Pooli ja Alfred Kordelinin säätiö.
- 18 Ks. myös Rautio ym. 2017; Rautio, Tammi ja Hohti 2020.
- 19 Despret 2016.
- 20 Ks. Rautajoki 2014, jossa kanssalaisuudella pyritään avaamaan kansan yhtenevyyden ja sidoksellisuuden diskursiivista tuottamista; Tammi ym. 2018, joissa kanssalaisuutta käytetään yhdistelmäisyyden, monilajisuuden ja materiaalis-diskursiivisuuden tarkastelussa.
- 21 Esim. Nxumalo ja Pachini-Ketchabaw 2017.
- 22 Haraway 2016.
- 23 Haraway 2008.
- 24 Garner ja O’Sullivan 2016.
- 25 Kymlicka 2017.
- 26 Ks. myös Tammi ym. 2020.
- 27 Hohti ja Tammi 2019; Tammi, Hohti ja Rautio 2020.
- 28 Puig de la Bellacasa 2017.
- 29 Puig de la Bellacasa 2017.
- 30 Pelto 2016, 22–23.
- 31 Esim. O’Reilly 2012.
- 32 Pelto 2016, 23.
- 33 Hamilton ja Taylor 2017, 45.
- 34 Esim. Ritvo 2007; Weil 2010; Wolfe 2011.
- 35 Kirksey ja Helmreich 2010.
- 36 Haraway 2008, 244; ks. myös Pratt 1991, 34.
- 37 Hamilton ja Taylor 2017, 197.
- 38 Tammi ja Hohti 2017.
- 39 Blackman 2012.
- 40 Aistien välityksellä tapahtuvasta tietämisestä ks. esim. Pink 2009; olemiseen sisältyvää tietämisestä Barad 2007.
- 41 Hamilton ja Taylor 2017, 105.
- 42 Birke ja Hockenhuil 2012; Hamilton ja Taylor 2017, 27.
- 43 Buller 2014.

- 44 Lasten ja muiden eläinten nimet on anonymisoitu.
- 45 Syvähengailu (*deep hanging out*) on Clifford Geertzin (1998) termi epämuodolliselle osallistuvalla havainnoinnille, jossa tutkija viettää aikaa tutkittavien kanssa uppoutuen yhteisön toimintaan.
- 46 Kenttämuistiinpanot, Riitta-Marja Leinonen 27.1.2018.
- 47 Valokuvaaminen on tapahtunut useassa tutkimustilanteessa luottamuksellisesti ja päiväkirjanomaisesti tutkimuskäyttöä varten, kuvien laajempaan julkaisemiseen ei ole lupaa.
- 48 Videoaineisto, Riitta-Marja Leinonen 27.1.2018.
- 49 Deleuze ja Guattari 1987.
- 50 Myös eläinten nimet on muutettu: Poni on pseudonyymi hevosen oikean nimen sijasta.
- 51 Schuurman 2017, 41.
- 52 Videoaineisto, Riitta-Marja Leinonen 27.2.2018.
- 53 Pratt 1991; Collard 2015, 129–130; Haraway 2008, 244.
- 54 Collard 2015, 129–130.
- 55 Ojanen 2011, 95; Leinonen 2013, 79, 86, 108, 215.
- 56 Ojanen 2011, 109.
- 57 Leinonen 2013, 239–240, 251.
- 58 Haastattelu, Riitta-Marja Leinonen 28.7.2018.
- 59 Haastattelu, Riitta-Marja Leinonen 28.7.2018.
- 60 Kenttämuistiinpanot, Tuure Tammi ja Riikka Hohti 18.1.2018.
- 61 Videoaineisto, Tuure Tammi ja Riikka Hohti 18.1.2018.
- 62 Despret 2016.
- 63 Puig de la Bellacasa 2017.
- 64 Hohti ja Tammi 2019.
- 65 Puig de la Bellacasa 2017.
- 66 Taylor 2011.
- 67 Esim. Rautio ym. 2017.
- 68 Collard 2015, 130.
- 69 Malone 2015, 5.
- 70 Mangelsdorf 2012, 199.
- 71 Fox 2017.
- 72 Wrye 2015.
- 73 Saleva 2008. Tästä esimerkkeinä ovat koirahotellit ja -kylpylät, koirajooga, homeopatia ja hieronta, tatuoinnit, hajuvedet ja pilailupuvut.
- 74 Monilajisia suhteita tutkittaessa on otettava huomioon yhteinen menneisyytemme ja yhteisevoluutiomme toisten lajien kanssa. Yhteisevoluutiolla viitataan tavanomaisesti prosessiin, jossa lajit vaikuttavat vastavuoroisesti toistensa kehitykseen. Esim. Nuismer 2017.
- 75 Ks. myös Tammi ym. 2020.
- 76 Despret 2016.
- 77 Despret 2016.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Barad, Karen 2007: *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Duke University Press, Durham, NC.
- Birke, Lynda ja Hockenhull, Jo 2012: On investigating human-animal bonds: Realities, relatings, research. Teoksessa *Crossing boundaries: Investigating human-animal relationships*. Toimittaneet Lynda Birke ja Jo Hockenhull. Brill, Boston.
- Blackman, Lisa 2012: *Immaterial bodies: Affect, embodiment, mediation*. Sage, Lontoo.
- Buller, Henry 2014: Animal geographies I. *Progress in Human Geography*, 38(2) 2014, 308–318.
- Collard, Rosemary-Claire 2015: Ethics in research beyond the human. Teoksessa *The Routledge handbook of political ecology*. Toimittaneet Thomas Albert Perreault, Gavin Bridge ja James McCarthy. Routledge, Lontoo.
- Deleuze, Gilles ja Guattari, Felix 1987: *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia*. Kääntänyt Brian Massumi. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Deloria Jr., Vine 2001: American Indian metaphysics. Teoksessa *Power and place: Indian education in America*. Toimittaneet Vine Deloria, Jr. ja Daniel Wildcat. Fulcrum Publishing, Golden, CO.
- Despret, Vinciane 2004: The body we care for: Figures of anthro-zoo-genesis. *Body & Society*, 10(2–3) 2004, 111–134.
- Despret, Vinciane 2016: *What would animals say if we asked the right questions?* Kääntänyt B. Buchanan. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Dooren, Thom van ja Rose, Deborah Bird 2016: Lively ethnography: Storying animist worlds. *Environmental Humanities* 8(1) 2016, 77–94.
- Fox, Rebekah 2017: Intimate cartographies. Teoksessa *Animal places: Lively cartographies of human-animal relations*. Toimittaneet Jacob Bull, Tora Holmberg ja Cecilia Åsberg. Routledge, Lontoo.
- Garner, Robert ja O'Sullivan, Siobhan (toim.) 2016: *The Political Turn in Animal Ethics*. Rowman and Littlefield, Lontoo.
- Geertz, Clifford 1998: Deep hanging out. *The New York review of books*, 45(16) 1998, 69.
- Grusin, Richard (toim.) 2015: *The nonhuman turn*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Hamilton, Lindsay ja Taylor, Nik 2017: *Ethnography after humanism: Power, politics and method in multi-species research*. Palgrave Macmillan, Lontoo.
- Haraway, Donna 2008: *When species meet*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Haraway, Donna 2016: *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press, Durham, NC.
- Hohti, Riikka ja Karlsson, Liisa 2014: Lollipop stories: Listening to children's voices in the classroom and narrative ethnographical research. *Childhood*, 21(4) 2014, 548–562.
- Hohti, Riikka ja Tammi, Tuure 2019: The greenhouse effect: Multispecies childhood and non-innocent relations of care. *Childhood*, 26(2) 2019, 169–185.
- Hosey, Geoff ja Melfi, Vicky 2014: Human-animal interactions, relationships and bonds: A review and analysis of the literature. *International Journal of Comparative Psychology*, 27(1) 2014, 117–142.

- Kirksey, Eben S. ja Helmreich, Stefan 2010: The emergence of multispecies ethnography. *Cultural Anthropology*, 25(4) 2010, 545–576.
- Kymlicka, Will 2017: Review of Robert Garner and Siobhan O’Sullivan (eds.), *The political turn in animal ethics*, Rowman and Littlefield, 2016. *Animal Studies Journal*, 6(1), 2017, 175–181.
- Leinonen, Riitta-Marja 2013: Palvelijasta terapeutiksi – Ihmisen ja hevosen suhteen muuttuvat kulttuuriset mallit Suomessa. Oulun yliopisto, Oulu.
- Malone, Karen 2015: Theorizing a child–dog encounter in the slums of La Paz using post-humanistic approaches in order to disrupt universalisms in current “child in nature” debates. *Children’s Geographies*, 14(4) 2015, 390–407.
- Mangelsdorf, Marion 2012: Horses – significant others, people’s companions, and subtle actors. Teoksessa *Agency without actors? New approaches to collective action*. Toimittaneet Jan-Hendrik Passoth, Birgit Peuker ja Michael Schillmeier. Routledge, Lontoo.
- Melson, Gail F. 2001: *Why the wild things are: Animals in the lives of children*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Nuismer, Scott 2017: *Introduction to coevolutionary theory*. W. H. Freeman, New York.
- Nxumalo, Fikile ja Pacini-Ketchabaw, Veronica 2017: “Staying with the trouble” in child-insect-educator common worlds. *Environmental Education Research*, 23(10), 1414–1426.
- O’Reilly, Karen 2012: *Ethnographic methods*. Routledge, Lontoo.
- Ojanen, Karoliina 2011: *Tyttöjen toinen koti. Etnografinen tutkimus tyttökulttuurista ratsastustalleilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pelto, Pertti J. 2016: *Applied ethnography: Guidelines for field research*. Routledge, London.
- Pickering, Andrew 2005. Asian eels and global warming: A posthumanist perspective on society and the environment. *Ethics & The Environment*, 10(2): 29–43.
- Pink, Sarah 2009: *Doing sensory ethnography*. Sage, London.
- Pratt, Mary Louise 1991: Arts of the contact zone. *Profession* 1991, 33–40.
- Prokop, Pavol ja Tunnicliffe, Sue Dale 2010: Effects of having pets at home on children’s attitudes toward popular and unpopular animals. *Anthrozoös*, 23(1) 2010, 21–35.
- Prout, Alan 2005. *The future of childhood: Towards the interdisciplinary study of children*. Routledge, Lontoo.
- Puig de la Bellacasa, Maria 2017: *Matters of care: Speculative ethics in more than human worlds*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Rautajoki, Hanna 2014: Hyvät ”kanssalaiset”! Yhteiskunnallistamisen strategiat televisio-keskustelun vuorovaikutuksessa. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rautio, Pauliina, Hohti, Riikka, Leinonen, Riitta-Marja ja Tammi, Tuure 2017: Reconfiguring urban environmental education with ‘shitgul’ and a ‘shop’. *Environmental Education Research*, 23 2017, 1379–1390.
- Rautio, Pauliina, Tammi, Tuure ja Hohti, Riikka 2020: Childhood after the “animal turn” - child-animal relations and multispecies inquiry. Teoksessa *Sage Handbook of Global Childhoods*. Toimittaneet Nicole Yelland, Marek Tesar, Nikki Fairchild, Lacey Peters ja Michelle Salazar Perez. Sage, Lontoo.
- Ritvo, Harriet 2007: On the animal turn. *Daedalus* 136(4) 2007, 118–122.
- Rose, Deborah. 2011: *Wild dog dreaming: Love and extinction*. University of Virginia Press, Charlottesville, VA.

- Ryan, Kevin 2011: The new wave of childhood studies: Breaking the grip of bio-social dualism? *Childhood*, 19(4) 2011, 439–452.
- Saleva, Marja 2008: Lemmikit ovat jo puolen miljardin bisnes. *Turun Sanomat* 8.7.2008.
- Schuurman, Nora 2017: Horses as co-constructors of knowledge in contemporary Finnish equestrian culture. Teoksessa *Shared lives of humans and animals: Animal agency in the Global North*. Toimittaneet Tuomas Räsänen ja Taina Syrjämaa. Routledge, Lontoo.
- TallBear, Kim 2011: Why interspecies thinking needs indigenous standpoints. *Cultural Anthropology* [verkkojulkaisu]. [Viitattu 18.6.2019]. Saatavissa: <https://culanth.org/field-sights/260-why-interspecies-thinking-needs-indigenous-standpoints>.
- Tammi, Tuure ja Hohti, Riikka 2017: Lasten osallistuminen ja posthumanistinen ontologia. Urittuvaa ja emergenttiä kartoittamassa. *Kasvatus ja aika*, 11(1) 2017, 69–83.
- Tammi, Tuure, Rautio, Pauliina, Leinonen, Riitta-Marja ja Hohti, Riikka 2018: Unearthing withlings: Children, tweezers and worms, and the emergence of joy and suffering in a kindergarten yard. Teoksessa *ChildhoodNature Child–Animal Relations*. Toimittaneet Tracy Young ja Pauliina Rautio. Springer Nature, Singapore.
- Tammi, Tuure, Hohti, Riikka ja Rautio, Pauliina 2020: Child-animal relations and care as critique. Editorial. *Journal of Childhood Studies* 45(2) 2020, 1–6.
- Tammi, Tuure, Hohti, Riikka, Rautio, Pauliina, Leinonen, Riitta-Marja ja Saari, Maria 2020: *Lasten ja eläinten suhteet. Monilajista yhteiseloä*. Into Kustannus, Helsinki.
- Taylor, Affrica 2011: Reconceptualizing the "nature" of childhood. *Childhood* 18(4) 2011, 420–433.
- Tipper, Becky 2011: "A dog who I know quite well": Everyday relationships between children and animals. *Children's Geographies*, 9(2) 2011, 145–165.
- Todd, Zoe 2016: An indigenous feminist's take on the ontological turn: 'Ontology' is just another word for colonialism. *Journal of Historical Sociology*, 29(1), 4–22.
- Tsing, Anna 2012. Unruly edges: Mushrooms as companion species. *Environmental Humanities*, 1(1): 141–154.
- Weil, Kari 2010: A report on the animal turn. *Differences* 21(2) 2010, 1–23.
- Wolfe, Cary 2011: Moving forward, kicking back: The animal turn. *Postmedieval* 2(1) 2011, 1–12.
- Wrye, Jen 2015: "Deep inside dogs know what they want": Animality, affect, and killability in commercial pet foods. Teoksessa *Economies of death*. Toimittaneet Patricia J. Lopez ja Kathryn A. Gillespie. Routledge, Lontoo.